

Дрогальчук А.В.

аспірант,

Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4063-381X>

Drohalchuk Andriy

State University "Uzhhorod National University"

МЕХАНІЗМИ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ЗСУВІВ

TRADE INTEGRATION MECHANISMS AS A TOOL FOR TRANSFORMING THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL GEO-ECONOMIC SHIFTS

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні засади та практичні проблеми формування і підвищення ефективності реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в системі її геоekonomічних пріоритетів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання негативних структурних тенденцій в економіці та вирішення довгострокових проблем державного розвитку, зокрема в умовах системної трансформації глобального господарського устрою, системної кризи міжнародних інститутів та впливу воєнно-політичних факторів агресії. Мета роботи полягає у виявленні ключових механізмів впливу торговельної лібералізації на конкурентоспроможність національних виробників та обґрунтуванні пріоритетних напрямів адаптації зовнішньоекономічної стратегії до сучасних викликів. Зовнішня торгівля розглядається як ключовий інструмент захисту геоekonomічних інтересів держави та задоволення потреб національного господарства у технологічному оновленні. Зазначається, що, попри досягнення певних позитивних результатів після вступу до СОТ (розширення ринків збуту, гармонізація законодавства, доступ до міжнародних механізмів вирішення спорів), залишаються гострі невирішені проблеми. Серед них – стійка сировинна спрямованість експорту, низька частка товарів із високою доданою вартістю, недостатня залученість до глобальних ланцюгів створення вартості, а також неефективність використання преференційних режимів через технологічну відсталість окремих галузей. Підкреслюється, що існуючі механізми стимулювання експорту потребують модернізації та переходу від пасивного очікування переваг вільної торгівлі до активної політики про-

сування інтересів на нових ринках. Автором запропоновано комплекс заходів для підвищення якості зовнішньоекономічної діяльності та удосконалення механізмів торговельної інтеграції. У сфері структурної трансформації запропоновано перехід від сировинної моделі до стимулювання високотехнологічного експорту через державну підтримку інноваційно активних підприємств та залучення прямих іноземних інвестицій у переробні галузі. У сфері інституційної інтеграції має відбуватися активізація участі України в реформуванні СОТ, захист національних інтересів через Орган вирішення спорів та синхронізація торговельної політики з вимогами поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі з ЄС. У сфері підтримки конкурентоспроможності це стосується поетапного впровадження нетарифних інструментів захисту внутрішнього ринку (технічне регулювання, санітарні заходи) з одночасним сприянням виходу вітчизняних малих та середніх підприємств на зовнішні ринки цифрових послуг та «зелених» товарів. У сфері інноваційного розвитку має бути стимулювання витрат експортерів на НДДКР (R&D) через податкові пільги та формування системи інститутів підтримки експорту (експортно-кредитні агентства), що дозволить компенсувати ризики в умовах глобальної турбулентності. Наголошується, що основна проблема полягає у неефективній галузевій структурі. Пропонується реформа перерозподілу ресурсів на користь галузей із високим експортним потенціалом, що володіють порівняльними перевагами у цифровій та екологічній сферах. В умовах кризових явищ та диспропорцій, спричинених зовнішньою агресією, просте нарощування обсягів торгівлі не є панацеєю. Необхідний пере-

хід від моделі «відкритості за будь-яку ціну» до проактивної гео економічної стратегії та реформа механізмів зовнішньоторговельного регулювання для забезпечення сталого економічного зростання, розвитку людського капіталу та зміцнення економічного суверенітету України в глобальному просторі.

Ключові слова: зовнішня торгівля, гео економічні інтереси, СОТ, економічна інтеграція, державне регулювання, лібералізація, конкурентоспроможність, експортна стратегія, додана вартість, прямі іноземні інвестиції, торговельні бар'єри.

Постановка проблеми. В умовах динамічного впливу чинників зовнішнього середовища та глобальної турбулентності критично необхідним є підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики України. Це передбачає реалізацію пріоритетних заходів щодо захисту національних гео економічних інтересів, вироблення нових механізмів інтеграції у світовий економічний простір та забезпечення раціонального використання експортного потенціалу і внутрішніх ресурсів. Необхідність формування ефективної моделі торговельної взаємодії, спрямованої на запобігання деіндустріалізації та стимулювання високотехнологічного розвитку, набуває особливої актуальності в сучасних умовах військової агресії та розриву традиційних ланцюгів поставок.

Нині зовнішньоторговельна політика України характеризується недостатньою системністю у процесі формування та реалізації регуляторних впливів, що не дозволяє комплексно вирішувати проблему сировинної залежності експорту. У зв'язку з цим, для зниження економічної вразливості та подолання негативних структурних явищ потрібна активна державна протидія деструктивним наслідкам глобальних криз. Сучасні гео економічні умови, що супроводжуються нестабільністю цін на енергоносії та продовольство, вимагають наукового та практичного обґрунтування заходів щодо зміцнення економічного суверенітету. Реалізація таких кроків є фундаментальним елементом проактивної гео економічної стратегії держави.

Раціональна торговельна політика має забезпечувати суттєве поліпшення структури платіжного балансу, підвищення якості та конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках; гарантувати захист прав вітчизняних експортерів у межах міжнародного права (зокрема СОТ); сприяти залученню прямих іноземних інвестицій у переробні галузі та нормалізувати умови функціонування внутріш-

нього ринку в процесі адаптації до європейських стандартів.

Актуальність вирішення проблем формування та реалізації ефективної інтеграційної стратегії, що є основою довгострокового збалансованого зростання в процесі переходу до інноваційної економіки, зростає в умовах посилення впливу факторів зовнішнього середовища, що швидко змінюються в умовах глобальної невизначеності. Зовнішньоторговельна діяльність є нині одним із основних напрямів активності органів державної влади та інститутів економічної дипломатії, що зумовлено необхідністю інституційної модернізації управління зовнішньоекономічною сферою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу цього дослідження становлять фундаментальні положення теорії міжнародної торгівлі та гео економічного розвитку (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін), які вказують на неможливість економічного зростання без ефективної зовнішньої торгівлі. В українській науці питання інтеграції та трансформації досліджуються провідними вченими (В. М. Геєць, А. М. Поручник, С. В. Сіденко), які визнають торговельну політику одним із ключових видів макроекономічного регулювання.

Напрями підвищення конкурентоспроможності та аналіз наслідків лібералізації (Е. М. Лібанова, В. В. Рокоча, П. М. Ігнат'єв) спрямовані на вивчення механізмів адаптації національної економіки до вимог СОТ та ЄС. Актуальність теми зумовлена необхідністю вирішення важливих завдань соціально-економічного розвитку, таких як наукове обґрунтування підходів до формування торговельної стратегії (В. В. Македон, А. О. Остапчук), встановлення напрямів оптимальної реалізації преференційних угод та розробка рекомендацій щодо раціоналізації елементного складу зовнішньоекономічних зв'язків (З. Я. Макогін, З. А. Атаманчук).

Практична потреба національної економіки та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у створенні методичних положень щодо формування торговельної політики в умовах незавершеної структурної трансформації визначили мету дослідження.

Зважаючи на вищесказане, метою статті є розробка та наукове обґрунтування теоретичних та методичних положень організаційно-економічного характеру щодо формування та реалізації механізмів торговельної інтеграції України в систему глобальних гео економічних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Формування економічної політики України на початкових

етапах ринкової трансформації здійснювалося переважно шляхом запозичення західних інститутів. В основі цих механізмів, покликаних забезпечити перехід від планово-адміністративної до відкритої моделі господарювання, лежали принципи вільної торгівлі та масштабного дерегулювання [1, с. 45; 13].

Застосування ліберальних принципів у зовнішній торгівлі є критично важливим для малих відкритих економік, які мають обмежений вплив на світову кон'юнктуру, проте гостро відчують наслідки глобальних коливань [3; 8]. У таких державах формуються ринкові механізми, що напряду залежать від динаміки світових ринків. Для країн із вагомим економічним потенціалом лібералізація зовнішньої торгівлі розглядається як інструмент зміцнення конкурентоспроможності національних компаній та стимулювання високотехнологічного експорту [4; 5]. У цьому контексті вибір торговельної стратегії враховує не лише вигоди споживачів, а й стратегічні інтереси національних виробників, доступ до інновацій та залучення прямих іноземних інвестицій [2; 10].

Теорія і практика державного регулювання демонструють широкий спектр підходів: від абсолютного фритредерства до політики «розумного протекціонізму» [14; 15]. Прийняття рішень щодо параметрів зовнішньоторговельного режиму завжди має політичне підґрунтя, оскільки зачіпає геоekonomічні інтереси ключових суб'єктів політики та провідних бізнес-груп [12; 17].

Дискурс лібералізації та захисту національного ринку

Питання вибору між лібералізмом та протекціонізмом залишається предметом дискусій не лише економістів, а й політологів та соціологів, адже зовнішньоторговельна політика є частиною загальної стратегії забезпечення національної самодостатності [1; 6]. Основні вектори цієї дискусії зосереджені на двох аспектах:

- переваги та втрати від відкритості економіки для національного добробуту;
- межа між державним суверенітетом у прийнятті рішень та зобов'язаннями перед міжнародними організаціями (СОТ, ЄС) [9; 11].

Досвід європейської інтеграції свідчить, що вільна торгівля стимулює розвиток, проте може призводити до появи структурних дисбалансів [11]. Вона здатна чинити деструктивний вплив на обробну промисловість, якщо вітчизняні підприємства стикаються з демпінгом або прихованим субсидуванням імпорту. В умовах системної кризи та військової агресії стає дедалі складніше

розмежувати ринкову конкуренцію та геоekonomічну експансію, що загрожує економічній безпеці держави [16; 22].

Класичні переваги свободи торгівлі полягають у розширенні ринків збуту для конкурентоспроможних секторів, що веде до зростання зайнятості та доходів [8; 19]. Крім того, відкритість забезпечує доступ до дешевших ресурсів та технологій. Це дозволяє національним компаніям інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості, що є фундаментом економічного зростання [4; 20].

Емпіричні дослідження підтверджують, що лібералізація торгівлі є потужним драйвером зростання, особливо для країн, що розвиваються. Для таких економік ефект від відкритості ринків проявляється у середньостроковій перспективі у вигляді зростання продуктивності праці та доходів.

Однак лібералізація є лише передумовою, а не гарантією успіху. Ключовим фактором залишається реальна конкурентоспроможність вітчизняного продукту [5; 18]. Якщо товари не відповідають світовим стандартам, вони будуть витіснені навіть з внутрішнього ринку, що призведе до деіндустріалізації [21; 23]. Відтак, держава має відігравати активну роль у підтримці конкурентного середовища та захисті національного виробника в межах міжнародних правил [10; 14].

У сучасному світі, де домінують транснаціональні корпорації, зовнішня торгівля остаточно трансформувалася в інструмент реалізації геоekonomічних інтересів [12; 17]. Для України це означає необхідність поєднання євроінтеграційних прагнень із жорстким захистом власного економічного простору та диверсифікацією ринків збуту [16; 18].

Зростання інтенсивності міжнародної торгівлі зумовлює необхідність тіснішої інтеграції з новими ринками задля розширення можливостей економічної діяльності. Як наслідок, створюються торговельні блоки та економічні партнерства різного ступеня глибини [3; 20]. Залежно від готовності національних економічних суб'єктів, інтеграція може еволюціонувати від зони вільної торгівлі до митного союзу, спільного ринку або повноцінного економічного союзу з єдиною макроекономічною політикою та спільною валютою [11; 23].

Проте теорія і практика вільної міжнародної торгівлі часто мають розбіжності через вплив політичних, соціокультурних факторів та специфіку національних господарських систем [2; 6]. Наявність цих чинників сприяє виникненню

тарифних та нетарифних бар'єрів, що обмежують свободу обміну. Водночас агресивна опортуністична поведінка великих глобальних гравців призводить до недобросовісної конкуренції, монополізації ринків та блокування появи нових учасників, здатних скласти їм реальну конкуренцію [12; 15].

Процес вступу країн до Світової організації торгівлі (СОТ) наочно демонструє посилення вимог до нових учасників. Чим пізніше держава інтегрується у систему світовогосподарських зв'язків, тим складніше їй долати сформовані бар'єри для зайняття власної ніші на ринку [5]. Для України цей шлях був тривалим і вимагав значних системних поступок (табл. 1).

Міжнародна торгівля виступає ключовим інструментом розподілу добробуту у світі, оскільки вона визначає вектори руху товарів, послуг і технологій, від яких безпосередньо залежить національний розвиток [1; 9]. Кожна держава прагне закріпити свої позиції на світових ринках для ефективного обміну, отримання доступу до сучасних інновацій та просування продукції власних виробників на максимально вигідних умовах, зокрема через систему преференцій [10; 22]. При цьому більшість учасників міжнародного обміну з міркувань національної безпеки захищають критично важливі сектори своєї економіки за допомогою продуманих обмежень [14; 16].

Повчальним є досвід Китаю кінця 1980-х – початку 1990-х рр., який зіткнувся із зовнішніми санкціями та внутрішніми структурними дисбалансами. Відповіддю на нестабільність стало прискорення реформ, масштабна лібералізація зовнішньої торгівлі та стимулювання експорту. Ці заходи дозволили Китаю не лише стабілізувати макроекономічну ситуацію, а й посісти лідируючі позиції у світовому господарстві [13; 19].

Основною метою зовнішньоторговельної політики є забезпечення сталого розвитку національної економіки через розбудову зв'язків з іноземними державами. Проте сама по собі лібералізація не гарантує автоматичного прискорення зростання [5; 23]. Багато країн пострадянського простору, перейшовши до ринкових відносин та отримавши доступ до механізмів СОТ, так і не досягли очікуваного ефекту зростання добробуту через слабкість внутрішніх інститутів та неконкурентоспроможність виробництва [1; 13].

Питання впливу торговельної відкритості на економічні показники залишається центральним у наукових розвідках протягом десятиліть. Дослідження охоплюють різні рівні: від аналізу окремих фірм до цілих галузей. Встановлено, що зняття торговельних обмежень прямо впливає на ВВП, обсяги інвестицій, інноваційну активність та прибутковість компаній [4; 20]. При цьому особливого значення набуває подолання нетарифних бар'єрів, які в сучасних умовах часто є вагомішими за митні тарифи [10].

Класичні теорії, зокрема модель Хекшера-Оліна, вказують на підвищення загальної ефективності при лібералізації торгівлі за рахунок перерозподілу ресурсів між секторами [3; 15]. Відкриття економіки наближає внутрішні ціни до світових, що стимулює виробництво товарів, за якими країна має порівняльні переваги. Це веде до зростання споживання та загального добробуту [19]. Важливо зазначити, що компанії-експортери, як правило, є більшими за розміром, мають вищу продуктивність праці та забезпечують вищий рівень заробітної плати порівняно з фірмами, що орієнтовані лише на внутрішній ринок [20; 21]. Суб'єкти господарювання, які одночасно здійснюють експортні та імпорتنі операції, демонструють найвищі показники ефективності, що підкреслює страте-

Таблиця 1

Параметри системних зобов'язань при приєднанні окремих країн до СОТ

Країна	Рік приєднання	Тривалість процесу	Обсяг доповіді (стор.)	Кількість зобов'язань
Киргизстан	1998	< 3 років	62	29
Грузія	2000	4 роки	57	29
Молдова	2001	7,5 років	83	28
Китай	2001	15,5 років	183	82
Вірменія	2003	> 8 років	80	39
В'єтнам	2007	12,5 років	198	70
Україна	2008	14,5 років	237	64
РФ	2012	> 19 років	771	164
Казахстан	2015	~ 20 років	447	118

Джерело: сформовано на основі [5]

гічну важливість інтеграції України у глобальні виробничі ланцюги [4; 5].

Новітня теорія торгівлі пояснює значну частину відмінностей між підприємствами всередині однієї галузі, моделюючи олігополістичну конкуренцію на товарних ринках за умови фіксованих витрат для виходу на внутрішній та зовнішній ринки [3; 4]. Результати конкурентної боротьби безпосередньо залежать від індивідуальної продуктивності компанії та її здатності подолати бар'єри входу. У межах цієї теоретичної парадигми зазвичай розглядають декілька сценаріїв лібералізації зовнішньої торгівлі [13; 20].

Перший сценарій передбачає багатосторонню симетричну лібералізацію, за якої відбувається взаємне зниження обмежень для іноземних гравців у всіх країнах-партнерах. За таких умов найбільш продуктивні компанії, які раніше орієнтувалися лише на внутрішнього споживача, починають експортувати свою продукцію. Водночас найменш ефективні суб'єкти господарювання змушені залишати ринок, оскільки зростання імпорту тисне на внутрішні ціни, знижуючи їх [4; 5]. Якщо ж бар'єри знімає лише торговельний партнер (другий сценарій), то разом зі зниженням витрат на експорт відбувається зростання рівня заробітних плат та витіснення з ринку найменш продуктивних місцевих компаній [20; 23].

Третій сценарій описує ситуацію, коли мала відкрита економіка (якою є Україна) знімає бар'єри за відсутності достатнього обсягу товарів, що торгуються. Це призводить до зниження цін на імпорт та скорочення реальних заробітних плат для відновлення торговельного балансу. Зниження витрат на працю, своєю чергою, підвищує прибутковість експорту, стимулюючи частину компаній до виходу на зовнішні ринки та посилюючи конкуренцію за ресурси всередині країни [9; 10]. Якщо ж сектор товарів, що торгуються, є достатньо великим, то одностороннє зняття обмежень для імпорту може призвести до зниження загального добробуту через скорочення зарплат та появу менш продуктивних компаній на ринку [1; 20].

Відповідно, сучасна теорія розглядає внутрішньогалузевий перерозподіл ресурсів як додатковий механізм підвищення національної ефективності. Економічний ефект лібералізації пов'язаний не лише зі зростанням середньої продуктивності, а й зі збільшенням різноманітності доступних товарів для споживачів [11; 12]. Ряд моделей враховує перерозподіл ресурсів як між окремими галузями, так і між конкретними

компаніями [4]. За наявності фіксованих витрат на експорт, лібералізація сприяє концентрації ресурсів у руках найпродуктивніших гравців галузі [5; 21].

Різниця ефектів для експортерів та неекспортерів є найбільш виразною в галузях, що мають порівняльні переваги та високий експортний потенціал (для України це традиційно агропромисловий комплекс та металургія) [17; 22]. У таких секторах спостерігається інтенсивне витіснення неефективних підприємств, що веде до зростання середньої продуктивності всієї галузі та притоку ресурсів у неї з менш конкурентних сфер [1; 13].

Наведені моделі часто базуються на двох спрощеннях: постійній націнці та екзогенно заданій продуктивності. Проте в реальності націнка є змінною і залежить від частки ринку, яку займає компанія, та рівня стратегічної конкуренції [14; 15]. Моделювання продуктивності стає точнішим, якщо розглядати багатопродуктові компанії. У цьому випадку лібералізація торгівлі по-різному впливає на прибутковість різних товарних ліній, стимулюючи фірму відмовлятися від випуску найменш прибуткових продуктів на користь перспективних [10; 19].

Іншим важливим аспектом є врахування витрат на інноваційну діяльність. У разі відкриття ринків експортери зазвичай нарощують інвестиції в інновації, тоді як інші компанії можуть їх скорочувати через падіння очікуваних прибутків внаслідок жорсткої конкуренції [21; 23]. Взаємодія цих ефектів може призводити до неоднозначних наслідків для національної економіки, що підкреслює необхідність активної державної підтримки інноваційного сектору в межах реалізації геоекономічних інтересів держави [16; 18].

Одним із найважливіших питань торговельної політики є оцінка її безпосереднього впливу на суспільний добробут. Основними показниками, що відображають відповідні ефекти, є частка витрат на вітчизняні товари та еластичність імпорту й експорту щодо змінних витрат у торгівлі [12; 20]. Поява нових товарів внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі виступає потужним каналом підвищення добробуту, оскільки розширює споживчий вибір та стимулює конкуренцію [11; 21]. Водночас вихід національних компаній на нові зовнішні ринки сприяє зростанню масштабів виробництва та припливу валютних надходжень [4; 9].

Емпіричні оцінки наслідків зміни торговельної політики потребують розв'язання низки методологічних проблем. До них належать вимі-

рювання нетарифних бар'єрів, агрегація змін, ендогенність тарифних рішень та формування очікувань бізнесу при завчасному оголошенні про укладання торговельних угод (наприклад, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) [5; 10]. Необхідно враховувати, що залежність торгівлі від зміни величини тарифів часто є нелінійною. Це вказує на потребу оцінювати не лише валові обсяги поставок, а й торгівлю в термінах доданої вартості [4; 23].

Протягом останніх десятиліть середньосвітова частка експорту доданої вартості в загальному експорті суттєво знизилася. Це означає, що саме по собі збільшення обсягів торгівлі під впливом лібералізації не завжди означає автоматичне підвищення національного добробуту [13; 19]. Для України, як експортера переважно сировинної продукції, цей аспект є критичним, оскільки вимагає переходу до експорту товарів із вищим ступенем переробки [1; 16].

Наслідки лібералізації зовнішньої торгівлі різняться і для динаміки внутрішніх цін. Хоча теоретичні моделі передбачають повне перенесення зниження тарифів на ціни для споживачів, на практиці часто спостерігаються ситуації, коли через ринкову владу посередників або специфіку логістики ціни знижуються значно менше, ніж очікувалося [8; 11]. У цілому, доступ до імпортованих проміжних товарів (сировини, комплектуючих) позитивно впливає на продуктивність, тоді як лібералізація готового імпорту має неоднозначні результати: вона стимулює розвиток у країнах з ринками, що формуються, але може пригнічувати слабкі внутрішні сектори [20; 22].

Оцінка наслідків та перспектив участі держав у багатосторонній торговельній системі (СОТ) залишається предметом гострих дискусій. Україна, приєднавшись до СОТ у 2008 році після тривалих переговорів, отримала як нові можливості, так і серйозні виклики. Прийняття жорстких торговельно-економічних зобов'язань вимагало суттєвих поступок, проте набуті інструменти захисту власних інтересів у межах міжнародного права часто перевищують витрати на участь [2; 17].

Аргументи проти форсованої лібералізації зазвичай стосуються ризиків надмірного відкриття ринку в умовах обмеженої конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Зокрема, це стосується обмеження субсидування сільського господарства та зниження доходів бюджету через скасування експортних мит на сировину [5; 14]. Найбільших втрат від приєднання до глобальних торговельних правил

зазвичай зазнають галузі легка промисловість та сільське господарство, де іноземна конкуренція є особливо гострою [21; 23].

Посилення іноземної конкуренції для найбільш вразливих секторів української економіки може призводити до виникнення соціально-економічних проблем у регіонах, де ці галузі є містоутворюючими [16; 22]. Саме тому реалізація геоекономічних інтересів держави через інструменти зовнішньої торгівлі потребує виваженого підходу, що поєднує переваги лібералізації з активною промисловою політикою та підтримкою національного виробника на перших етапах [1; 18].

Інтеграція України до Світової організації торгівлі (СОТ) стала потужним стимулом для модернізації регіональних економік. Хоча конкуренція за фактори виробництва між регіонами посилилася, це сприяло природній концентрації капіталу в найбільш інноваційних центрах та великих агломераціях, де вищий рівень продуктивності праці забезпечує гідну заробітну плату [12; 15]. Такі процеси стимулюють державу до впровадження сучасних інструментів регіонального розвитку, що дозволяють депресивним територіям знайти нові точки зростання через спеціалізацію та залучення інвестицій [1; 13].

Однією з ключових переваг членства є легітимний доступ України до Органу вирішення спорів (ОВС) СОТ. Це надає нашій державі статус повноправного суб'єкта міжнародного торгового права, дозволяючи на рівних із провідними економіками світу (США, Китаєм, ЄС) відстоювати інтереси національних експортерів. Навіть попри складність та тривалість процедур, сама можливість ініціювання спорів виступає дієвим стримуючим фактором проти дискримінаційних обмежень щодо українських товарів [3; 11].

Серед фундаментальних позитивних наслідків приєднання України до СОТ слід виділити:

- гарантований доступ до ринків: істотне спрощення виходу української продукції на ринки 160+ країн світу на умовах найбільшого сприяння [2; 10];
- інвестиційний магніт: членство в організації є сигналом для глобальних інвесторів про передбачуваність, прозорість та відповідність українського законодавства міжнародним стандартам [4; 8];
- суб'єктність у глобальній грі: Україна отримала безпосередній голос у виробленні нових правил світової торгівлі, що дозволяє враховувати національні інтереси при формуванні майбутнього глобального економічного порядку [11; 17].

Важливо підкреслити, що вступ до СОТ не позбавив Україну інструментів реалізації власної зовнішньоекономічної політики. Навпаки, держава зберегла право на гнучкий захист вітчизняних виробників через механізми антидемпінгових та спеціальних розслідувань, що відповідають світовій практиці [10; 14]. Побойовання щодо тотального домінування імпорту не справдилися: посилення конкуренції лише змусило українські підприємства ставати ефективнішими, не призвівши до втрати контролю над стратегічними ринками [8; 17].

Багато завдань, які вимагали реформування (покращення бізнес-клімату, зміцнення фінансового сектору), отримали необхідне прискорення саме завдяки вимогам СОТ. Це дозволило уряду зосередитися на системній підтримці експорту, усуненні бюрократичних бар'єрів та створенні справедливого конкурентного середовища, що є фундаментом довгострокового процвітання [5; 20].

Переговорний процес з ЄС та США, попри свою складність, допоміг Україні адаптувати національні стандарти до найвищих світових вимог. Узгодження позицій щодо тарифних квот, інтелектуальної власності та сертифікації продукції відкрило двері для глибокої інтеграції, результатом якої стала Угода про асоціацію та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом [7; 15]. Сьогодні досвід України у СОТ підтверджує, що індивідуальний шлях інтеграції та чітке дотримання багатосторонніх правил є значно ефективнішою стратегією, ніж участь у закритих та неефективних торговельних блоках минулого [18; 23].

Аналіз зобов'язань, прийнятих Україною за підсумками приєднання до СОТ, свідчить, що вони не призвели до критичного відкриття внутрішніх ринків. Навпаки, Україна зберегла за собою право на застосування інструментів захисту національного товаровиробника та можливість посилення режиму доступу до ринку для окремих чутливих груп товарів. У ході тривалого переговорного процесу українській стороні вдалося досягти суттєвих успіхів, зокрема щодо перехідних періодів для адаптації технічних стандартів та збереження певних механізмів підтримки аграрного сектору [2; 10]. В цілому, умови вступу можна охарактеризувати як прийнятні та стратегічно вигідні для інтеграції країни у світовий економічний простір [13; 17].

На основі комплексних досліджень макроекономічних ефектів членства України в СОТ, проведених провідними науковими установами (зокрема НАН України), зазначається, що участь

в організації не несе системного негативного впливу на економіку. Незначні локальні втрати, з якими стикаються окремі підприємства, класифікуються як неминучі витрати адаптації до глобальних правил гри та стимул для технологічного оновлення [1; 4].

Перші підсумки членства підтверджують, що апокаліптичні прогнози опонентів лібералізації не справдилися. Економічні труднощі, що виникали в подальшому, були пов'язані не з інституційною інтеграцією в багатосторонню торговельну систему, а з фундаментальними структурними проблемами та зовнішніми шоками [16; 18]. Очікування від приєднання до СОТ включали стабільне зростання макроекономічних показників, проте ці ефекти були деформовані через низку непередбачуваних факторів: глобальну фінансову кризу 2008–2009 рр., подальшу турбулентність світових ринків, а з 2014 року — збройну агресію РФ, девальвацію національної валюти та розрив традиційних ланцюгів поставок [16; 22].

Експерти СОТ справедливо вважали, що одним із найважливіших позитивних результатів приєднання стане суттєвий приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Поліпшення інвестиційного клімату в Україні пов'язувалося із загальним оздоровленням ділового середовища, підвищенням прозорості регулювання, передбачуваністю «правил гри», лібералізацією ринку послуг та посиленням захисту інтелектуальної власності [5; 11]. Передбачалося, що завдяки прямим і опосередкованим ефектам від ПІІ зросте конкурентоспроможність не лише окремих компаній-експортерів, а й цілих галузей промисловості [8; 21].

Динаміка залучення ПІІ в Україну після 2008 року демонструвала позитивні тенденції, проте вони були перервані геополітичними викликами. Через військову агресію та пов'язані з нею високі ризики ведення бізнесу, можливі позитивні ефекти членства набули відкладеного характеру. Робота з підвищення конкурентоспроможності українських виробництв і розвитку несировинного експорту наразі змушена долати ескалацію глобального протекціонізму, санкційні обмеження та масові порушення міжнародних правил у світі [14; 16].

Проте для України, яка робить ставку на експортно-орієнтоване зростання та глибинну інтеграцію до ЄС, збереження та зміцнення СОТ є безальтернативною основою для розбудови стійкої, транспарентної та недискримінаційної глобальної торговельної системи. Саме геоекономічний інтерес держави полягає у вико-

ристанні цих інструментів для нівелювання наслідків агресії та повернення України до кола високотехнологічних суб'єктів світового господарства [1; 51].

Як було зазначено вище, ефект від лібералізації торгівлі для макроекономічних показників, зокрема для залучення прямих іноземних інвестицій, не є однорідним для всіх економічних систем. Це пояснюється тим, що держави суттєво розрізняються за масштабами проведених реформ, якістю інституційного середовища та сукупністю зовнішніх і внутрішніх умов, у яких ці перетворення здійснювалися [11; 20]. Загальним науковим висновком є те, що стійкий позитивний економічний ефект від торговельної лібералізації зазвичай досягається у середньо- та довгостроковій перспективі – протягом 10–20 років після вступу [5; 13].

Аналізуючи український досвід, фахівці зазначають, що головний виклик участі у СОТ полягає у необхідності докорінної зміни структури національного експорту. Цілком очевидно, що від інтеграції у глобальний торговельний простір найбільше виграють ті країни, які є активними учасниками міжнародних ланцюгів створення доданої вартості та мають у структурі експорту високу частку високотехнологічних товарів і послуг [4; 23]. Україна протягом років членства лише частково реалізувала свій потенціал у цій сфері. Сировинна спрямованість експорту залишається вагомим чинником, що обмежує отримання максимальних вигод, проте стратегічний потенціал для переходу до інноваційної моделі розвитку зберігається і має стати пріоритетом державної політики [1; 16].

Практичні висновки щодо умов та наслідків перебування України в СОТ на сучасному етапі ускладнюються низкою глобальних чинників. Фрагментація світової економіки, що посилюється під впливом пандемії COVID-19, технологічних зсувів та геополітичної нестабільності, зумовлює зростання тенденцій регіоналізації торгівлі [50; 51]. Це, у свою чергу, підвищує роль регіонального рівня регулювання та створення зон вільної торгівлі з ключовими партнерами, такими як ЄС [11; 22].

Обмежена працездатність СОТ у її поточному вигляді та криза сучасної системи глобального управління гостро ставлять питання реформування ключових міжнародних інститутів. Необхідне створення додаткових регіональних механізмів управління та модернізація порядку денного міжнародного економічного співробітництва [18; 19]. Ці зміни мають стати відповіддю на швидкі виклики сучасності, вра-

хувати новий баланс інтересів між розвиненими країнами та державами, що розвиваються.

Висновки. Геоекономічні інтереси України в контексті реформування та стабілізації СОТ полягають у виробленні перспективних торговельно-економічних режимів у пріоритетних напрямках:

- розвиток торгівлі послугами (зокрема ІТ-сектору);
- регулювання торгівлі в цифровій економіці;
- стимулювання торгівлі «зеленими» товарами в межах екологічних стандартів;
- спрощення процедур транскордонного інвестування для відбудови національної економіки.

Саме така стратегія дозволить Україні не просто бути учасником світової торгівлі, а ефективно використовувати її механізми для реалізації власних національних інтересів у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 352 с.
2. Ігнат'єв П. М. Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці : підручник. Чернівці-Київ : Книги – XXI, 2014. 364 с.
3. Рокоча В. В. Глобалізаційна тенденція у світовому господарстві: формування глобальної економічної системи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2003. Вип. 7. С. 222–229.
4. Рокоча В. В., Одягайло Б. М., Терехов В. І. Геоекономіка та глобальні стратегії українського бізнесу (антикризовий аспект) : навч. посібник. Київ : Університет «КРОК», 2017. 352 с.
5. Македон В. В. Геоекономіка та її вплив на стратегії розвитку національної економіки країни: теоретико-методологічний підхід. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/9.pdf>
6. Герасимчук Т. Ф., Киридон А. М., Троян С. С. Загальна теорія політики : навч. посібник. Київ : Кондор, 2017. 226 с.
7. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посібник / О. М. Кузь та ін. ; за ред. О. М. Кузя. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 207 с.
8. Макогін З. Я., Атаманчук З. А. Глобалізація світових ринків товарів та послуг. *Збірник наукових праць ДонДУУ. Серія «Економіка»*. 2019. Т. XX, вип. 314. С. 251–257.
9. Молчанова Е., Ковтонюк К. Концептуальні засади становлення та розвитку нового світового економічного порядку. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1. С. 144–170.
10. Міжнародні економічні відносини та зовнішньоекономічна діяльність : навч. посібник / за ред. Т. О. Зінчук. Київ : ЦУЛ, 2017. 512 с.
11. Атаманчук З. А., Макогін З. Я. Міжнародні договори в системі джерел права Європейського Союзу. *SWorldJournal*. 2023. Вип. 16, ч. 2. С. 133–139.
12. Остапюк А. О. Геоекономічний формат інтересів держав і глобальних еліт в умовах системної кризи. *Економічний простір*. 2014. № 84. С. 37–45.

13. Філіпченко А. С. Глобальні форми економічного розвитку. Історія і сучасність. Київ : Знання, 2007. 670 с.
14. Храмов В. О., Бовтрук Ю. А. Зовнішньоекономічна політика : навч. посібник. Київ : МАУП, 2002. 264 с.
15. Міжнародні системи і глобальний розвиток : підручник / за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжолі. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 606 с.
16. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / за ред. В. Юришина. Київ : Центр Разумкова, 2022. 102 с.
17. Остапчук А. О. Гео економічні інтереси України. Актуальні проблеми забезпечення сталого економічного розвитку : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2012. С. 83–84.
18. Стратегічні виклики та можливості для України у партнерстві з США. URL: https://lb.ua/blog/vadym_ivchenko/596319_strategichni_vikli.html
19. Сіденко С. Глобальна економіка: витоки, рушійні сили і динаміка. *Економічний часопис XXI*. 2001. № 10. С. 23–37.
20. Сіденко С. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації. *Міжнародна економічна політика*. 2004. Т. 1, № 1. С. 72–93.
21. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848 с.
22. Забезпечення економічних інтересів України у відносинах з країнами Субсахарської Африки : аналіт. доповідь / А. В. Бобровицький та ін. Київ : НІСД, 2021. 66 с.
23. Сіденко С. В. Модернізація економік країн Вишеградської групи та України : монографія. Київ : ІЕМВ НАНУ, 2014. 340 с.
6. Herasymchuk T. F., Kyrydon A. M., Troian S. S. (2017). *Zahalna teoriia polityky : navch. posibnyk*. Kyiv : Kondor, 226 s.
7. *Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka : navch. posibnyk* / O. M. Kuz ta in. ; za red. O. M. Kuzia. Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, 2020. 207 s.
8. Makohin Z. Ya., Atamanchuk Z. A. (2019). *Hlobalizatsiia svitovykh rynkiv tovariv ta posluh. Zbirnyk naukovykh prats DonDUU. Seriia «Ekonomika»*. T. XX, vyp. 314. S. 251–257.
9. Molchanova E., Kovtoniuk K. (2018). *Kontseptualni zasady stanovlennia ta rozvytku novoho svitovoho ekonomichnoho poriadku. Mizhnarodna ekonomichna polityka*. № 1. S. 144–170.
10. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta zovnishnoekonomichna diialnist : navch. posibnyk* / za red. T. O. Zinchuk. Kyiv : TsUL, 2017. 512 s.
11. Atamanchuk Z. A., Makohin Z. Ya. (2023). *Mizhnarodni dohovory v systemi dzherel prava Yevropeiskoho Soiuzu. SWorldJournal*. Vyp. 16, ch. 2. S. 133–139.
12. Ostapiuk A. O. (2014). *Heoekonomichniy format interesiv derzhav i hlobalnykh elit v umovakh systemnoi kryzy. Ekonomichniy prostir*. № 84. S. 37–45.
13. Filipchenko A. S. (2007). *Hlobalni formy ekonomichnoho rozvytku. Istoriia i suchasnist*. Kyiv : Znannia, 670 s.
14. Khramov V. O., Bovtruk Yu. A. (2002). *Zovnishnoekonomichna polityka : navch. posibnyk*. Kyiv : MAUP, 264 s.
15. *Mizhnarodni systemy i hlobalnyi rozvytok : pidruchnyk* / za red. L. V. Huberskoho, V. A. Manzholy. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2008. 606 s.
16. *Heopolitychni ta heoekonomichni zminy, formovani pid vplyvom rosiiskoi ahresii, ta onovlennia mistsia Ukrainy u svitovomu prostori* / za red. V. Yurchyshyna. Kyiv : Tsentrazumkova, 2022. 102 s.
17. Ostapiuk A. O. (2012). *Heoekonomichni interesy Ukrainy. Aktualni problemy zabezpechennia staloho ekonomichnoho rozvytku* : zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, S. 83–84.
18. *Strategichni vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy u partnerstvi z SSHA*. URL: https://lb.ua/blog/vadym_ivchenko/596319_strategichni_vikli.html
19. Sidenko S. (2001). *Hlobalna ekonomika: vytoky, rushiini syly i dynamika. Ekonomichniy chasopys XXI*. № 10. S. 23–37.
20. Sidenko S. (2004). *Sotsialno-ekonomichniy vymir suchasnoi hlobalizatsii. Mizhnarodna ekonomichna polityka*. T. 1, № 1. S. 72–93.
21. Sokolenko S. I. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi*. Kyiv : Lohos, 848 s.
22. *Zabezpechennia ekonomichnykh interesiv Ukrainy u vidnosynakh z krainamy Subsaharskoi Afryky : analit. dopovid* / A. V. Bobrovitskyi ta in. Kyiv : NISD, 2021. 66 s.
23. Sidenko S. V. (2014). *Modernizatsiia ekonomik krain Vyshehradskoi hrupy ta Ukrainy : monohrafiia*. Kyiv : IEMV NANU, 340 s.

References:

1. Poruchnyk A. M. (2008). *Natsionalnyi interes Ukrainy: ekonomichna samodostatnist u hlobalnomu vymiri* : monohrafiia. Kyiv : KNEU, 352 s.
2. Ihnatiev P. M. (2014). *Heopolitychni ta heoekonomichni interesy u svitovii politytsi* : pidruchnyk. Chernivtsi-Kyiv : Knyhy – XXI, 364 s.
3. Rokocha V. V. (2003). *Hlobalizatsiina tendentsiia u svitovomu hospodarstvi: formuvannia hlobalnoi ekonomichnoi systemy. Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Vyp. 7. S. 222–229.
4. Rokocha V. V., Odiahailo B. M., Terekhov V. I. (2017). *Heoekonomika ta hlobalni stratehii ukrainskoho biznesu (antykryzoviy aspekt)* : navch. posibnyk. Kyiv : Universytet «KROK», 352 s.
5. Makedon V. V. (2016). *Heoekonomika ta yii vplyv na stratehii rozvytku natsionalnoi ekonomiky krainy: teoretyko-metodolohichniy pidkhid. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. No. 13. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/9.pdf>

Summary. The article analyzes the theoretical foundations and practical problems of forming and increasing the effectiveness of the implementation of the state foreign trade policy of Ukraine in the system of its geoeconomic priorities. The relevance of the study is due to the need to overcome negative structural trends in the economy and solve long-term problems of state development, in particular in the context of the systemic transformation of the global economic system, the systemic crisis of international institutions and the influence of military-political factors of aggression. The purpose of the work is to identify key mechanisms of the influence of trade liberalization on the competitiveness of national producers and to substantiate the priority areas of adapting the foreign economic strategy to modern challenges. Foreign trade is considered as a key tool for protecting the geoeconomic interests of the state and meeting the needs of the national economy in technological renewal. It is noted that, despite the achievement of certain positive results after joining the WTO (expansion of sales markets, harmonization of legislation, access to international dispute resolution mechanisms), acute unresolved problems remain. Among them are the persistent raw material orientation of exports, the low share of goods with high added value, insufficient involvement in global value chains, as well as the inefficiency of using preferential regimes

due to the technological backwardness of certain industries. It is emphasized that the existing mechanisms for stimulating exports require modernization and a transition from passive expectation of the benefits of free trade to an active policy of promoting interests in new markets. The author proposes a set of measures to improve the quality of foreign economic activity and improve trade integration mechanisms. In the area of structural transformation, a transition from a raw material model to stimulating high-tech exports through state support for innovatively active enterprises and attracting foreign direct investment in processing industries is proposed. In the area of institutional integration, Ukraine's participation in WTO reform should be intensified, national interests should be protected through the Dispute Settlement Body, and trade policy should be synchronized with the requirements of a deep and comprehensive free trade area with the EU. In the area of competitiveness support, this concerns the phased introduction of non-tariff instruments for protecting the domestic market (technical regulation, sanitary measures) while simultaneously facilitating the entry of domestic small and medium-sized enterprises into external markets for digital services and "green" goods. In the area of innovative development, exporters' spending on R&D should be stimulated through tax breaks and the formation of a system of export support institutions (export credit agencies), which will allow compensating for risks in the context of global turbulence. It is emphasized that the main problem lies in the inefficient industry structure. A reform of the redistribution of resources in favor of industries with high export potential that have comparative advantages in the digital and environmental spheres is proposed. In conditions of crisis phenomena and imbalances caused by external aggression, a simple increase in trade volumes is not a panacea. A transition from the "openness at any cost" model to a proactive geoeconomic strategy and reform of foreign trade regulation mechanisms is necessary to ensure sustainable economic growth, human capital development, and strengthening of Ukraine's economic sovereignty in the global space.

Keywords: foreign trade, geoeconomic interests, WTO, economic integration, state regulation, liberalization, competitiveness, export strategy, added value, foreign direct investment, trade barriers.